

УДК37.034:261.5(430) "18"

Ревуцька С. А.,*аспірант кафедри педагогіки, Рівненський Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. С. Дем'янчука, м. Рівне, Україна*

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ У РЕФОРМАТОРСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ НІМЕЧЧИНИ У 2 ПОЛ. ХІХ – 1 ПОЛ. ХХ СТ.

У статті проаналізовано основні ідеї духовно-морального виховання школярів у працях німецьких педагогів-реформаторів (Л. Гурлітта, Ф. Гансберга, Г. Шаррельманна) у німецьких школах 2 пол. ХІХ – 1 пол. ХХ ст. Висвітлено їх підходи до духовно-морального виховання молодого покоління та підкреслено важливість їх досвіду для впровадження духовно-морального виховання дітей в Україні.

Ключові слова: мораль, моральна свобода, німецька педагогічна спадщина, духовно-моральне виховання.

Ревуцькая С. А. Духовно-нравственное воспитание в реформаторской педагогике Германии во 2 пол. ХІХ – 1 пол ХХ вв.

В статье проанализированы основные идеи духовно-нравственного воспитания школьников в работах немецких педагогов-реформаторов (Л. Гурлитта, Ф. Гансберга, Г. Шаррельманна) в школах Германии во 2 пол. ХІХ – 1 пол. ХХ в. Отражены их подходы к духовно-нравственному воспитанию молодого поколения и подчеркнута важность их опыта для внедрения духовно-нравственного воспитания детей в Украине.

Ключевые слова: мораль, нравственная свобода, немецкое педагогическое наследие, духовно-нравственное воспитание.

Revutska S. A. Ethical and moral education in the schools of Germany at the end of the 19th – at the beginning of the 20th century.

In the article the spiritual and moral education in the experimental German schools founded by L. Gurlitt, F. Hansberh, G. Sharrelmann is analyzed. Their approaches are reflected to for spiritually moral education of the young generation and the importance of their experience for introduction to spiritual, moral education Ukrainian children is underlined.

Keywords: moral, studies and education, methods of studies, directions of education, teacher.

Актуальність проблеми духовно-морального виховання школярів зумовлена глобальними економічними, політичними та соціокультурними перетвореннями України, що супроводжуються трансформацією традиційної системи моральних та ідеологічних цінностей, девальвацією усталених моральних норм, ослабленням виховних функцій сім'ї, що негативно позначається на розвитку моральної свідомості молоді, розбудові українського суспільства. У зв'язку з цим загострюється потреба в обґрунтуванні нових педагогічних підходів, які б відповідали викликам часу й забезпечували б ефективне моральне виховання підростаючих поколінь. Із цією метою слід звертатися до позитивного зарубіжного досвіду й використовувати ті його елементи, які відповідають стану суспільної свідомості народу України. Цікавим у цьому зв'язку є досвід духовно-морального виховання педагогів-реформаторів, діячів Бременської наукової школи Ф.Гансберга, Л.Гурлітта, Г.Шаррельманна у другій половині XIX – першій половині XX ст., а також аналіз їх основних педагогічних ідей.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Формування освітньої системи незалежної української держави, що на сучасному етапі окреслене інтеграцією України до європейського освітнього простору, вимагає наукового опрацювання кращих надбань світової педагогіки, до яких повноправно належать духовно-моральне виховання Німеччини зазначеного періоду. В багатьох державних школах України (1992) успішно використовується виховний потенціал духовно-моральних цінностей на факультативних заняттях із курсів “Основи християнської етики”, “Християнська етика в українській культурі”, “Етика: Духовні засади”, “Біблійна історія і християнська етика” та інших, тому, на нашу думку, варто розглянути духовно-моральне виховання педагогів-реформаторів Бременської наукової школи Німеччини у другій половині XIX – першій половині XX ст. з огляду на можливість застосування найефективніших його здобутків у сучасній українській школі.

Метою нашої статті є аналіз духовно-морального виховання німецьких педагогів-реформаторів, діячів Бременської наукової школи: Ф.Гансберга, Л.Гурлітта, Г.Шаррельманна в Німеччині другої половини XIX – першій половині XX ст.

Аналіз останніх публікацій. Духовно-моральне виховання Німеччини другої половини XIX – першої половини XX ст. було предметом наукових пошуків багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників: С.А.Белової, А.Готалова-Готліба, М.Даденкова, О.Музиченка, С.Пастернака М.Ільїна, С.Левітіна, П.Міжуєва, Е.Акерманна (E.Ackermann), Х.Ансельма (Ch.Anselm), Г.Бальке (H.Balke), Р.Бірмана (R.Birman), Г.Доєрінга (H.Doering), Ф.Ребле (F.Reble) та ін. Проте, не зважаючи на інтерес науковців різних країн до педагогічної думки Німеччини другої половини XIX – першої половини XX ст., недостатньо, на нашу думку, проаналізованими й до сьогодні залишаються концепції духовно-морального виховання педагогів-реформаторів, діячів Бременської наукової школи, засновників нових шкіл: Ф.Гансберга, Л.Гурлітта, Г.Шаррельманна у Німеччині у другій половині XIX – першій половині XX ст.

Виклад основного матеріалу. Ф. Гансберг (1855-1931), Л. Гурлітт (1871-1950) та Г. Шаррельман (1871-1940) є засновниками педагогіки співпраці, діячами Бременської наукової школи, представниками вільного виховання у Німеччині у другій половині XIX – першій половині XX ст. Їх педагогіку співпраці по праву називають педагогікою розвитку особистості. Розробка концепції розвитку особистості як мети виховання є значним внеском педагогів-реформаторів у світову гуманістичну педагогіку [5]. Під розвитком особистості Ф. Гансберг, Л. Гурлітт, Г. Шаррельман розуміли зміни, які відбуваються в ній під впливом зовнішніх і внутрішніх сил, в результаті яких відбувається зростання фізичних і психічних (духовних) сил, переростання психічних станів у риси особистості, становлення індивіда як самостійної істоти [4]. Оскільки природний процес розвитку фізичних і духовних сил протікає нерівномірно й суперечливо, він повинен регулюватися вихованням і самовихованням відповідно до інтересів суспільства й особистості.

Великої уваги педагоги-реформатори приділяли духовно-моральному вихованню дітей, яке є базовим завданням формування особистості в їх концепціях та яке висвітлюється з гуманістичних позицій. В обґрунтуванні цього завдання відображені особливості національного розвитку німецького народу. Найбільш повно розглянуте завдання розкривається в працях “Про виховання”, “Проблеми загальної єдиної школи” Д. З. Гурлітта, “Природознавство як основа викладання” Ф. Гансберга, “Жива віра у викладанні”,

“Музика майбутнього” Г. Шаррельмана [6]. Аналіз названих і ряду інших робіт педагогів-реформаторів дозволяє констатувати, що у зміст виховання моральності вони включали такі риси: любов до батьківщини; прагнення моральної свободи; справедливість; любов і готовність до праці; чеснота, розвинене почуття обов’язку; самовладання, стриманість, поміркованість; терплячість у стосунках із усіма людьми, повага до традицій і звичаїв інших народів, розуміння чужого кліру; дружба, товариство, взаємодопомога; скромність і серйозність; здоровий, нормальний “чуттєвий потяг” до людини іншої статі, любов як моральна основа сімейно-шлюбних стосунків.

Визначаючи патріотизм як завдання морального виховання молоді, Л. Гурлітт показав його зв’язок із прагненням молодого покоління до свободи, з духовним розвитком особистості. Він писав: “Не маючи ніякої упередженої думки, ми розвиваємо таким чином у молоді любовне ставлення до своєї батьківщини, яке переходить в подальшому в істинний і правильно зрозумілий патріотизм, любов до батьківщини сама по собі розвивається там, де вільно розвивається життя та природні прагнення молоді. Оскільки молодь живе у своїй батьківщині, вона сама є частиною батьківщини, всі свої духовні імпульси вона отримує від батьківщини. Потрібно тільки відсторонити від молоді все їй чуже – й тоді вона буде розвиватись у здоровому й саме національному, патріотичному дусі.

У поняття патріотизму Ф. Гансберг включав найбільш загальні, тактовні життєві явища, традиції, звичаї, притаманні даному народу, що постійно проявляються у буденній дійсності. Він вважав, що сутність патріотизму найсильніше засвоюється в порівнянні національних рис даного народу з відповідними рисами інших народів. З приводу цього зауважував, що Батьківщина є поняттям, що абсолютно не піддається роз’ясненню. “Що таке батьківщина – знає лише той, хто втратив її або повернувся після тривалої відсутності. Але нашим учням це нічого не пояснить. Вони не бачать батьківщини, бо батьківщина є сукупністю типових явищ; діти ж бачать не типове, а окремі випадковості, тільки обхідними шляхами ми можемо привести їх до розуміння, що таке батьківщина. Тільки коли ми вдивляємося в незвичайне, чуже, минуле, розкриваються наші очі на явища сьогодення та рідного нам” [4].

Вітчизняні дослідники в кінці XIX століття відзначали, що в Німеччині в ці роки велику увагу приділяли вихованню учнівської

молоді в душі патріотизму. Так, Мусін-Пушкін писав, що в Німеччині школа є перш за все національною, оскільки проінята своїми німецькими рідними ідеалами, покликана виховувати й готувати до життя саме німецького юнака, а не французького чи англійського, й цей патріотизм побутує як у загальноосвітній, так і в професійній німецькій школі [1]. Цій проблемі відводили велике місце також представники Бременський наукової школи.

Моральна свобода як складова моральності, її провідна риса у педагогів-реформаторів є вимогою самостійності особистості, повноти задоволення її потреб. Г. Шаррельман у поняття моральної свободи включав образ дії, що приносить найбільшу користь суспільству, а також відмову від задоволення егоїстичних мотивів. Цю думку він висловив так: “Істинна моральна свобода знає лише один образ дій: той, який найбільш корисний суспільству. Хто ж приносить у жертву себе, тобто свою нижчу, похитливу, тваринну природу, той досягає останньої найвищої волі. Він стає вільним від будь-якої внутрішньої боротьби інстинктів і прагнень, його осіняє божественне світло, нагорода за всі його зусилля на користь інших. Шляхом боротьби з самолюбством, причому зброєю є виховання (контроль над словами, справами та думками), людина досягає саморозвитку (до вивільнення божественної сутності в суспільстві) й до справжньої свободи.

Ф. Гансберг у моральній свободі вбачав основний ціннісний орієнтир формування моральної особистості, а тому висунув і обґрунтував вимогу надання людині вільної самостійної творчої діяльності. Щоб звільнити учня від тиску на нього чудес та авторитетів, необхідне пробудження його активності в спеціально організованому педагогічному середовищі, де надається можливість повсякденно проявляти себе: рухатися, спілкуватися, грати, працювати, виконувати ті види діяльності, які йому подобаються та які є масовими рухами, а саме: елементи групового спілкування (навіювання, наслідування). Головною умовою ефективності впливу стимулів Ф. Гансберг вважав узгодження дій учня та вчителя.

Початок ХХ століття Г. Шаррельман характеризував рухом суспільства від неволі до свободи, від “пов’язаності окремої людини до індивідуальної діяльності всіх”. На цій підставі він закликав розвивати у молодого покоління як внутрішню (духовну), так і зовнішню (культурну, політичну) свободу, скеровувати вплив школи на те, щоб формувати у вихованців “невтомну спрагу духо-

вного, політичного, культурного середовища. Наше завдання – виховувати в дитині незалежність, внутрішню й зовнішню свободу, підвищену самосвідомість, вільне відтворення та творчість, негативне ставлення до всього антикультурного”.

Моральна свобода, за Ф. Гансбергом, є джерелом свободи педагогічної діяльності. “Учителю, – писав він, – повинна бути надана повна свобода самодіяльності. Один кордон він повинен дотримуватися: вільну безпосередню волю дитини! Це – храм, у який може вступати лише знявши головний убір” [1].

Г. Шаррельман характеризує свободу педагогічної діяльності як прояв учителем моральної свободи, як протест проти схематичності. Він стверджував, що виховання й навчання єдино базуються на любові й особистості педагога, які взаємно незалежні [7].

Таким чином, прогресивні вимоги до професії вчителя, вирішення завдань морального виховання та формування цілісної особистості свідчать про гуманно-демократичну спрямованість виховної концепції педагогів-реформаторів. Моральну свободу педагоги-реформатори розглядали у взаємозв’язку зі справедливістю. Справедливість вони розуміли як загальнолюдську рису моралі, суть якої полягає у рівності цінностей для всіх, у покаранні за зло й винагороді за добро. Справедливість, стверджував Г. Шаррельман, означає рівність людей у користуванні правами.

Несправедливість у стосунках між людьми, особливо у стосунках між вихователями та вихованцями, педагоги-реформатори оцінювали як найгірше зло. Тому в педагогічній діяльності всяка несправедливість повинна виключатися, інакше всі виховні зусилля можуть виявитися безрезультатними. Зокрема, незаслужені покарання Д. З. Гурлітт називав найбільшою педагогічною несправедливістю. З обуренням він писав: “Чому нас карають за вчинки, в яких ми не відчуваємо й не усвідомлюємо ніякої злочинності?” [2]. Л. Гурлітт був глибоко переконаний у тому, що дитину ніколи не слід бити, тому що вона не заслуговує побоїв. Передбачувані вчинки й помилки – лише вираз слабкості та неосвіченості педагога [3].

У зміст морального виховання педагоги-реформатори включали релігійність як сукупність істинної віри в Бога, релігійного почуття та релігійного пояснення стосунків між людьми. Ця риса особистості, на думку Г. Шаррельмана, Ф. Гансберга і Л. Гурлітта, розглядається школою в процесі викладання всіх навчальних

предметів і цілеспрямованого впливу вчителів на вихованців. У зв'язку з цим Г. Шаррельманн стверджував: “Завдання всякого викладання в тому й полягає, щоб навчити бачити божественне в світі, щоб вказати його навіть там, де його, на перший погляд, зовсім і не видно” [8]. Щоб навчити учнів бачити у всьому Бога, ми повинні спочатку самі засвоїти це мистецтво – навчитися розрізняти в найбільш другорядних речах і обставинах істину, добро, красу та велику мудрість.

Висновки з дослідження та перспективи подальших пошуків. Таким чином, духовно-моральне виховання німецьких педагогів-реформаторів засноване на загальнолюдських етичних цінностях, серед яких є прагнення до моральної свободи, справедливості, працьовитості, толерантності, самовладання та ін. Л. Гурлітт, Ф. Гансберг, Г. Шаррельманн є помітними постатями світового педагогічного процесу. Їх морально-етичні твори подають образи високоморальних людей, на прикладі яких можна навчати покоління української молоді. Але педагоги-теоретики мають зосередити увагу на вирішенні основних теоретичних проблем, підходів до духовно-морального виховання та найбільш ефективно реалізувати надбання в практиці шкільного навчання.

Список використаної літератури та джерел:

1. Gansberg F. Streifzunge durch die Welt der Grosstadtkinder / F. Gansberg. – Leipzig, 1905.
2. Gurlitt L. Der Deutsche und seine Schule / L. Gurlitt. – Berlin, 1905.
3. Gurlitt L. Pflege und Entwicklung der Persönlichkeit / L. Gurlitt. – Leipzig, 1905.
4. Reble A. Geschichte der Pädagogik: Dokumentationsband / A. Reble. – 2. Aufl. – Stuttgart : Klett-Gotta, 1992.
5. Rohrs H. Die Reformpädagogik als internationale Bewegung. I. Teil: Die Reformpädagogik-Ursprung und Verlauf in Europa. – Hannover, 1980.
6. Rohrs H. Schulen der Reformpädagogik heute. Handbuch reformpädagogischer Schulideen und Schulwirklichkeit / H. Rohrs. – Düsseldorf, 1986.
7. Scharrelmann H. Frohliche Kinder Ratschläge für die geistige Gesundheit unserer Kinder / H. Scharrelmann. – Hamburg, 1906.
8. Scharrelmann H. Aus meiner Werkstatt. Präparationen für Anschauungsunterricht und Heimatkunde / H. Scharrelmann. – Hamburg, 1909.